

Impuls-7

HERFST

DE PSALMEN IN DE LITURGIE

In de traditie van de kerk hebben de psalmen een belangrijke plaats. In sommige kerken worden zelfs (vrijwel) uitsluitend psalmen gezongen. Dat is, omdat men het daar belangrijk vindt dat alle liederen uit de Bijbel afkomstig zijn. Met de psalmen verbinden we ons met de joodse traditie en de diensten zoals die in de joodse tempel plaatsvonden. Jezus zelf heeft de psalmen op de lippen genomen. Ook in onze Lutherse hoofddienst hebben psalmen een prominente plaats en ook in getijdegebeden (metten, vespers, etc.) zingen of bidden we, in navolging van wat er in kloosters gebeurt, psalmen.

Op verschillende momenten in de viering hebben de psalmen een verschillende functie en ook een andere vorm. Met de introitus of eerste psalm gaan we op tot God. De dienst beginnen we ook in gesproken vorm met woorden uit de psalmen: Onze hulp is in de Naam van de Heer, die hemel en aarde gemaakt heeft. De psalm die volgt, in gezongen of gesproken vorm, leidt samen met de bijbehorende antifoon het thema van de dienst in. In veel Nederlandse Lutherse kerken zingen we als eerste psalm een Geneefse psalm. Daarin is beïnvloeding vanuit het gereformeerde protestantisme te horen.

Een tweede moment waarop meestal een psalm gezongen wordt, is na de eerste Schriftlezing uit de Thora of profeten. Deze psalm wordt de gradualepsalm genoemd. Een gradus is een traprede. Die benaming heeft te maken met zowel de fysieke plaats waar de psalm gezongen wordt als met de plaats in de dienst.

De gradualepsalm dient als terugblik op de eerste lezing én als aankondiging van die evangelielezing, maar is ook een lezing op zichzelf, de psalm is immers een bijbeltekst. Van oudsher klinkt deze psalm vanaf een trede hoger dan de eerste lezing, maar een trede lager dan de evangelielezing. Vandaar het 'trappenlied'. Soms wordt hier opnieuw een Geneefse psalm gezongen, maar op deze plaats kan ook heel goed gekozen worden voor een onberijmde psalm, waarbij een voorzanger de verzen zingt en de gemeente antwoordt met een refrein of keervers. Dat sluit aan bij wat er in de joodse tempel gebeurde: daar waren rollen voor een voorzanger, een koor en de gemeente bij het zingen van de psalmen.

Wanneer er een getijdegebed gevierd wordt, bijvoorbeeld de vespers vroeg in de avond, dan zal daar ook altijd een psalm in gebeden worden in gesproken of gezongen vorm. Dit gaat terug op het gebruik in de kloosters om in een bepaalde periode alle psalmen te bidden. Met zeven vieringen in een etmaal kan dat zelfs in een week. Aangezien wij slechts incidenteel de getijden zullen vieren, is het mogelijk, maar niet noodza-

kelijk, om een bepaald rooster te volgen. Er kan een psalm gekozen worden die aansluit bij het moment van de dag of van het jaar, of die past bij de Schriftlezing. Het past in deze vieringen om een psalm in beurtspraak of beurtzang in twee groepen te laten klinken. In de getijden worden de psalmen altijd afgesloten met een doxologie of klein gloria.

ds. Hetty Brederoo-Reitsma

Lutherse kerk Zutphen

© Kerkfotografie

De doxologie als afsluiting van de psalm

Psalmen kennen wij berijmd en onberijmd, oftewel in liedvorm of in tekstvorm. Onberijmd betekent daarbij, dat de tekst van de vertaling in stand blijft en de melodielijn ruimte geeft aan wisselende lengte van de tekst. Er is geen vast ritme. Voorbeelden zijn te vinden in verschillende kloostertradities, deels ook opgenomen in het liedboek. Doorgaans worden deze vormen dan afgesloten met een laatste couplet 'Ere zij de Vader en de Zoon en de Heilige Geest.' Ook wanneer de psalm gelezen wordt is er vaak deze afsluiting, ook doxologie of klein gloria genoemd. Daarvan vinden we de voor ons meest bekende versie onder nummer 195 in het liedboek.

Het begrip doxologie komt uit het Grieks en betekent iets als roem, glans of eer. Het is een lofprijzing voor de Heer, een feestelijke uitroep van de heerlijkheid van God. Een soort klein geloofsbelijdenis. Sinds de 4e eeuw is dit liturgische gebruik bekend, de eeuw van de grote concilies over de drieëenheid van God. De grote vraag was, hoe je de eenheid van de drie goddelijke personen onder woorden kon brengen. Daarmee werden andere visies bewust buitengesloten. Vooral de positie, dat de zoon een Schepsel van de Vader was en daarmee niet in wezen gelijk met hem kon zijn. Diepe theologische conflicten werden hier uitgevochten. Uiteindelijk heeft de drieëenheid van Vader, Zoon en Heilige Geest de meeste voorstanders gevonden. Onder andere door de plek in de liturgie werd dit bevestigd.

In de moderne, kritische discussie komen een aantal vragen naar boven. De vraag van de triniteit speelt nog steeds. Maar

nu staat de rol van de Heilige Geest meer in de belangstelling. Is dit wel een eigen persoon of misschien juist meer een aanhangsel, de uitwerking van de eerste twee, Vader en Zoon? Ook worden er vragen bij gesteld dat alle drie de personen mannelijk zijn.

Sterker nog leeft de vraag, of met een dergelijke formule de psalmen niet te veel overgenomen worden door het Christendom. Het zijn immers Joodse teksten. Van de Zoon en de Heilige Geest was toen nog geen sprake, in ieder geval niet in een vorm van triniteitsleer, van drieëenheid.

Er worden dan ook in de liturgie nieuwe woorden gezocht voor de terechte wens om God te eren. De oude formule wordt dan losgelaten of aangepast. 'Eer zij de God, de oorsprong van het leven, Jezus Christus, de hoop van de wereld en de Heilige Geest, de kracht die ons vernieuwt' klinkt dan of 'Eer zij God die ons geschapen heeft, die ons verlost heeft en die ons troost'.

Van de andere kant is het klein gloria een van de oecumenische ankerpunten, een soort van oecumenische identiteit. De oervorm geeft houvast en voorkomt allerlei stromingen en modes, die geen recht doen aan het wezen van God.

ds. Detlef Bohlken

Lutherse kerk Zutphen

Bijbelliederen als gezangen - de psalmteksten

Wanneer we psalmteksten willen zingen, denken we al snel aan het Geneefs psalter dat in zijn geheel voorhanden is. In de loop der eeuwen zijn er ook gezangen ontstaan, welke gebaseerd zijn op psalmteksten. De ene dichter kan dan wat dichter bij het origineel van de psalmtekst blijven dan de ander, maar uitgangspunt blijft dat ze de psalmtekst als uitgangspunt nemen. Dat eigen interpretatie bij zo'n psalmbewerking parten speelt, is logisch.

Psalm 23 is een geliefde psalm, waarbij in het liedboek naast de Geneefse versie maar liefst zeven andere bewerkingen zijn opgenomen. Vier daarvan zijn strofische liederen, de overige zijn weer andere vormen. Kijken we naar die strofische liederen, dan zijn lied 23a, 23b en 23d van Nederlandse huize, want zowel tekst als melodie komen van Hollandse bodem.

In het Liedboek 'Zingen en bidden in huis en kerk' zijn de Geneefse psalmen te vinden onder de liednummers 1 tot en met 150 en zijn bewerkingen daarvan direct te vinden met de toevoeging van een letter aan het betreffende getal.

Er zijn ook psalmbewerkingen die elders in het liedboek te vin-

den zijn. Een voorbeeld daarvan is lied 871, welke een bewerking is van psalm 72. Wat direct opvalt aan deze bewerking is dat deze gekerstend is, want deze psalmbewerking opent met 'Jezus zal heersen'.

Dan zijn er ook liederen die bol staan van psalmteksten, maar waarbij eerst de tekst goed bestudeerd dient te worden omdat het anders niet in één oogopslag is te zien. Lied 868 'Lof zij de Heer, de almachtige koning der ere' is zo'n voorbeeld. Hierin komen teksten uit de psalmen 24, 27, 103, 139 en 150 in voor.

Maarten Luther was het die nadacht over hoe hij de gemeente bij de Mis, bij de dienst, kon betrekken. Zingen, dat was wat mensen verbond, zo 'ontdekte' Luther (dit was in de geschiedenis al eerder voorgekomen). Maar ook gebruikte hij de teksten om te exegetiseren. Zo ontstonden een van de eerste psalmbewerkingen. Luther bewerkte psalm 12, 14, 46, 67, 124, 128 en 130. 'Ein feste Burg', een bewerking over psalm 46, is daarvan de meest bekende geworden. Niet om die hard uit te zingen, maar om die tekst je te binnen te zingen.

Jeroen de Haan

